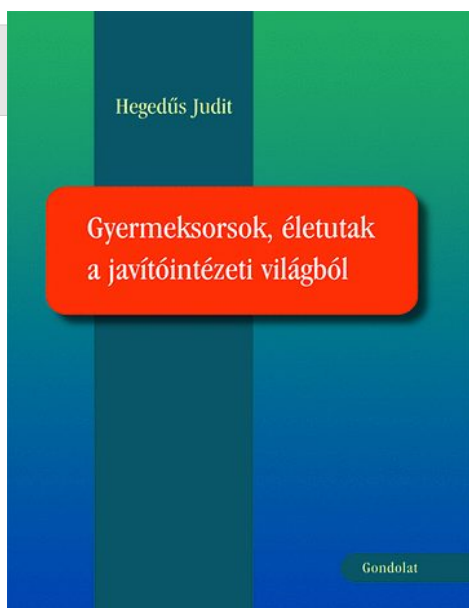

Gyermeksorsok, életutak a javítóintézeti világból

Berényi Ildikó*

Hegedűs Judit (2010): *Gyermeksorsok, életutak a javítóintézeti világból*. Gondolat Kiadó, Budapest

A közelmúltban figyelemre méltó szakkönyv jelent meg *Hegedűs Judittól*, aki több éve foglalkozik a gyermek- és fiatalok kriminalizálódásával. A kötetet pedagógusoknak, szociológusoknak, szociális területen tevékenykedőknek ajánlják, de ajánlható mindazoknak, akik érdeklődnek a fiatalok bűnelkövetés problematikája iránt, vagy szeretnék megismerni a javítóintézetek zárt világát, de azok számára is érdekes olvasmány, akik fogékonyak az új kutatási módszerek megismerésére.

Hegedűs Judit 2004-ben fejezte be doktori tanulmányait, majd 2008-ban védte meg doktori disszertációját, melyet a Fiatalok bűnelkövetők gyermekkorára és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata címmel írt. Az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Intézet

Pedagógiatörténeti Tanszékén adjunktus, neveléstörténetet, óvodatörténetet, nevelésszociológiát, gyermek- és ifjúságvédelmet tanít. Az ELTE PPK-n belül működő Kriminálpedagógiai és Börtönpedagógiai Szakmai Műhely alapítója és a szakmai vezetője a legutóbbi időktől pedig a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának tanszékvezető docense. Számos írása jelent meg a témában, publikációinak listája a http://hegedus.name/index_elemei/Page1507.htm oldalon található.

A Szerző a bevezetőben utal arra, hogy a gyermek és fiatalok bűnelkövetés iránt egyre erősödik az érdeklődés mind a közzféra mind a szakmai körök: jogászok (*Vaskúti András, Kerecsi Klára*), szociológusok (*Herczog Mária* és kollégái), gyógypedagógusok, pszichopedagógusok (*Volentics Anna, B. Aczél Anna, Szarka Attila*) részéről, viszont a téma neveléstudományi megközelítése eddig kevésbé jelent meg, a kötet ezt a hiányt szeretné pótolni. Pedig a téma pedagógiai tárgyalása rendkívül fontos, nemcsak a kriminalizálódáshoz vezető okok miatt, hanem a büntetőjogi intézkedést követő életút alakulásában is kiemelt szerepe van a pedagógustársadalomnak is.

A 90-es évektől hazánkban is felélénkült a gyermekkor-történet kutatása, amely ma már a neveléstörténeti kutatások meghatározó irányzatává nőtte ki magát. Művelői között találunk történészt (*Péter Katalin*) neveléstörténészeket (*Kéri Katalin, Nóbik Attila, Pukánszky Béla, Szabolcs Éva*), néprajzkutatót (*Hegedűs Ildikó*) pszichológust (*Vajda Zsuzsanna*) is. A gyermekkor vizsgálatára irányuló művek elsősorban a gyermekek életmódjának, iskolai életének vizsgálatát, a gyermekkép elemzését vállalták fel. Ezen kutatások azonban nem foglalkoznak a gyermekvédelem „kliensei” közé tartozó gyermekek történeti megítélésével, a korabeli társadalomban kialakult helyzetükkel (*Hegedűs, 2010*).

A javítóintézeti világgal kapcsolatos kutatást hazánkban keveset végeztek, *Popper Péter* (1970) *Ranschburg Jenő* (1996) *Csere Judit* a gyermek-és ifjúkori deviáns jelenségek vizsgálatát kutatták. A zárt és fél zárt intézetek reszocializációs tevékenységét *Aczél Anna* és *Darvas Ágnes* (1985) vizsgálta. *Volentics Anna* kutatási eredmé-

* ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, PhD hallgató, berenyi.ildiko@gmail.com

nyei a 90-es években a figyelmet a javító és nevelőintézetekben élő gyermekekre irányította. *Herczog Mária* (1994) a nevelőmunka hatékonyságát és a javítóintézeti nevelés és a család kapcsolatának elemzését kutatta a Rákospalotai Leánynevelő Intézetben és a Szőlő utcai Fiúnevelő Intézetben a 90-es években. *Utasi Judit* (2001) a pártfogói felügyelet szemszögéből vizsgálta 452 javítóintézeti nevelt aktáját 1991–1996 között. A 21. század fordulóján a kedvezőtlen változások miatt több kutatás szerveződött, amely a gyermek- és fiatalok bűnelkövetőkre koncentrált. *Lénárd Krisztina, Rácz Andrea* (2004) a javítóintézeti nevelés, mint támogatórendszer főbb jellemzőit tárták fel. *Hatvani Erzsébet és Papházi Tibor* (2004) utánkövetéses kutatást terveztek, amely a javító intézetből elbocsátottak életútját vizsgálta. Az Országos Kriminológiai Intézet kutatásában „A fiatalok elkövetők gyermekkorára – az elkövetővé válás” előzményeit vizsgálták 2004-ben, amely *Solt Ágnes* nevéhez fűződik, *Hegedűs Judit* végezte a legújabb kutatást a témában.

A recenzált könyv a szerző által végzett kutatást mutatja be, amely az Aszódi és a Rákospalotai Javítóintézetben 2000-ben vette kezdetét és több éves szakmai munka eredményeként született meg. A téma történeti jellegű kutatását kilenc fejezeten keresztül tárgyalja, bevezetve a laikus olvasót is a témába, igaz kicsit hosszasan, viszont az alapos bemutatás hitelesíti a szerzőt, igazolva a témában való jártasságát. Részletesen bemutatja a kutatás során felhasznált elsődleges és másodlagos forrásokat, a történeti és a jelenre vonatkozó kutatás dokumentumait is. Sorra veszi a kriminálstatisztika, környezettanulmányok, élet- és jellemrajzi füzetek, nevelési naplók, jelentések, jegyzőkönyvek, levelek fogalmi magyarázatát példákkal illusztrálva. Megismerhetjük hogyan változott, alakult át hazánkban a büntethetőség életkori határa a 18. századtól napjainkig, milyen bűncselekményeket követtek el a fiatalok, hogyan büntették azt régen és ma. A rendszerváltást követő társadalmi változások a bűncselekmények jellegét is átalakították, felvázolja hogyan hatott ez a fiatalok bűnelkövetőkre, mik az okai napjainkban a fiatalok kriminalizálódásának, miként működik a pártfogó felügyelet. Bepillantást nyerünk a javítóintézetekben folyó pedagógiai munkába, megismerhetjük hogyan változott a javítóintézeti munka a 19-20. század folyamán, milyen feladatokkal, nehézségekkel kell megküzdeniük a javítóintézeti pedagógusoknak.

A történeti kutatás után következik a könyv számomra legérdekesebb része a pedagógiai etnográfiahoz sorolható kutatómunka bemutatása négy fejezeten keresztül. A vizsgálódás terepe egy speciális zárt világ, ahol a fiatalok bírósági végzéssel „arra ítéltettek, hogy megnevelődjenek”. Ez az intézmény a Janus-arcú javítóintézet, mely jogintézmény számos büntetőjogi karaktert tartalmaz, viszont működtet a fiatalok egyéni nevelésének biztosítására terápiás jellegű pedagógiai-pszichológiai eszközöket is. (*Hegedűs* 2010. 45.) A pedagógiai etnográfia a „nevelést magát a posztmodern felfogás értelmében annak kiszélesedett jelentésében vizsgálja” (*Mészáros*, 2003. 25. idézi *Hegedűs*). A kutatásban fontos szerepet kapott a terepmunka és a „kutatottakkal” való szoros kapcsolat kialakítása, számos életutat, sorsot ismerhetünk meg, amit tematikus csomópontok mentén mutat be a szerző. Az etnográfiai kutatásokra jellemző a relativizmus vagy a bizonyos értelemben vett semlegesség, a kutatott kultúra feltárása, majd annak értékelés nélküli bemutatása. Fontos a részvétel, ami azt jelenti, hogy a kutató a vizsgált kultúrába bekapcsolódva, bizonyos mértékig beépülve vizsgálódik (*Mészáros*, 2003.)

A kvalitatív kutatási metodológia elméleti háttéréről és jellemzőiről rövid, de körültekintő ismertetést kapunk, ismertetve a kvalitatív kutatással kapcsolatban álló területeket is (szimbolikus interakcionizmus, fenomenológia, etnometodológia, antropológia, diskurzuselemzés, tartalomelemzés). „A kvalitatív módszerek csoportosíthatósága bonyolult, hiszen a kutatók számos olyan új eljárást fejlesztettek ki, amelyek betekintést engednek a vizsgált személyek élményeibe, lehetővé teszik a világukat befolyásoló nézetek és a gondolkodásuk feltárását, és alkalmasak az egyedi szituációk, jelenségek értelmezésére, magyarázatára is” (*Sántha*, 2009. 52.).

A kutatásban, javítóintézeti növendékek vettek részt a rákospalotai javítóintézetből 5 lány, az aszódi javítóintézetből 25 fiú. Részvételük önkéntes volt, az alkalmazott mintavételi eljárás a hólabda és az átlagtól eltérő ese-

tek kiválasztásának módszere volt. Egyéni interjút 30 fővel (25 fiú, 5 lány) készített 3-3 alkalommal. Az interjúk mellett a filmterápiához kapcsolódó fókuszcsoportos beszélgetésen az átlag létszám 10-12 fő volt az Aszódi Javítóintézetből, az intézeti élet jellegzetessége miatt nem sikerült megvalósítani, hogy a csoport tagjainak száma (egy-két fő kivételével) állandó legyen. Az volt a cél, hogy kisebb mintán mélyebb, több szempontú elemzés készüljön, ezért egy komplex kutatási modellt dolgozott ki a szerző, melynek alapjául *Stefan Busse*, *Christiane Eh- ses* és *Rainer Zech* által kidolgozott kollektív biográfiai kutatási modell szolgált, amit önéletrajzi szövegek kvalitatív elemzésére dolgoztak ki az 1980-as évek elején. Az általa kidolgozott saját kollektív biográfiai kutatási modell kollektív, mert egy adott csoportra irányul megjelenik a társadalmi szint, biográfiai abból a szempontból, hogy a vizsgált csoportot az egyén szintjén igyekezett megismerni különböző kutatási módszerekkel. A modell szerkezetét ábrán mutatja be, a kutatás rendkívül komplex és szerteágazó volta miatt folyamatábrát is készített, hogy a kívülálló számára is világossá váljon a kutatás logikája a következő szempontok szerint: A kutatás mely szakaszában vagyunk? Mikor zajlott a fő szakasz? Mely intézmény volt a kutatás helyszíne? Milyen főbb feladatok készültek el az adott szakaszban?

A kutatás első fázisa az általános tájékozódást 2000 és 2002 között az iratanyagok elemzését, megfigyelést jelentette; ebben a szakaszban az intézeti szinten mozgott, nem tért ki az egyéni szintre. A pedagógiai etnográfiai terepmunkával az egyéni szint felé orientálódott, 2002 és 2006 között a javítóintézeti fiatalok mindennapjait figyelte meg öt szakaszra bontva többféle módszerrel (szóbeli kikérdezés, résztvevő megfigyelés, interjú, fókuszcsoportos beszélgetés, művészetterápia stb.). A pedagógiai etnográfián belül biográfiai kutatást is végzett élettörténeti interjúkat vett fel, erről részletes képet kapunk. Az interjúk tartalomelemzése során az volt a cél, hogy a rejtett összefüggéseket feltárja, a szöveg rejtett mondanivalója, összefüggésrendszere ismertté váljon. A szövegeket, tartalmakat adatokká alakította át, különféle kategóriákat alkotva: (család, családkép, gyermekkor, iskolai élmények, jövőkép). A fókuszcsoportos beszélgetésekre, a művészetterápia foglalkozáson belül a filmterápia keretében volt lehetőség. A kiscsoportos beszélgetés témáját a filmek adták, ezzel kapcsolatban érintették a családon belüli erőszak kérdését, milyen családot szeretnének, hogyan viszonyulnak szüleikhez, mi a véleményük az iskoláról. A fókuszcsoport „olyan kutatási módszert jelent, amelynek során az adatok úgy keletkeznek, hogy a kutatás alanyai csoportosan kommunikálnak egy adott témáról” (*Vicsék*, 2006. 17. idézi *Hegedűs*, 2010). Az elemzés során itt is kategóriákat határozott meg a témák mentén, amely összhangban volt az egyéni interjú kategóriájával. Az interjú részletekből megismerhetjük a fiatalok bűnelkövetők családi hátterét, a családi élet jellemzőit, nehézségeit, problémáit a családi élet működésének zavarait, a családi élet kríziseit. Felvetődik a kérdés vajon a javítóintézet tudja-e kompenzálni a korábbi szocializációs hiányokat?

Az utolsó „kutatói reflexiók a zárszó helyett” fejezetben a szerző újraértelmezi, elemzi az alkalmazott kutatási módszereket, összegzi a kutatás legfontosabb tanulságait, üzeneteit, eredményeit, a kutatás során felmerülő kérdéseket, nehézségeket. „Van-e jogom ahhoz, hogy régi sebeket felszakítsak?” *Sántha* (2009. 125.) utal arra, hogy „minden vizsgálat beavatkozás az érintettek életébe”.

Hegedűs Judit könyve nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy elkezdjünk másképp gondolkodni a bűnelkövető fiatalokról, hiszen a társadalom „megveti, leírja” a bűnelkövető embert. Felhívja a figyelmünket arra, hogy milyen nagy a társadalom felelőssége a fiatalok kriminalizálódásában, milyen fontos szerepe van a szocializációs színtereknek (család, iskola, kortárs csoportok) életútjuk alakulásában.

Szakirodalom

1. Hegedűs Judit (2010): *Gyermeksorsok, életutak a javítóintézeti világból*. Gondolat Kiadó, Budapest.
2. Hegedűs Judit (2010, szerk.): *A javítóintézetek világa*. Eötvös József Kiadó, Budapest.
3. Sántha Kálmán (2009): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszertanába*. Eötvös József Kiadó, Budapest.